

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
piotr.szukalski@uni.lodz.pl

Przyszłość demograficzna obszarów wiejskich w UE – o potencjalnych środkach zaradczych w obliczu niekorzystnych przemian¹

1. Wprowadzenie

Wieś i generalnie nisko zurbanizowane tereny w państwach Unii Europejskiej są bardzo zróżnicowane, odzwierciedlając zarówno niejednorodność klimatu i ukształtowania terenu, zróżnicowanie gęstości zaludnienia, czy intensywności i pracochłonności gospodarowania, zamożność danego kraju i regionu, wielkość typowego gospodarstwa rolnego, udział ludności rolniczej wśród mieszkańców terenów wiejskich. Niemniej z perspektywy demograficznej stwierdzić można, iż zdecydowana większość terenów wiejskich w UE doświadcza podobnych, negatywnych przemian ludnościowych – depopulacji, starzenia się ludności (zwłaszcza podwójnego starzenia się, tj. bardzo szybkiego zwiększania się liczby i odsetka osób bardzo starych), ucieczki młodych mieszkańców [*European Commission Report ...*, 2021; Eurostat, 2020]. Niniejsze opracowanie pozostawia na boku kwestię identyfikacji najważniejszych zmian demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich oraz ich konsekwencji, z uwagi na łatwą dostępność danych na ten temat. Koncentruje się jednakże na wskazaniu modyfikowalnych czynników demograficznych warunkujących występowanie tych niekorzystnych przemian, przede wszystkim skupiając się na przepływie ludności na stałe lub okresowo.

2. Zmniejszanie skali emigracji z terenów wiejskich

Obszary wiejskiej w Europie są terenem długookresowo doświadczającym emigracji osób młodych. Są one generalnie powiązane z dwoma przyczynami: edukacją i rynkiem pracy, choć jako poboczny powód wspomnieć należy również i o stylu życia, ważnym zwłaszcza w przypadku zachowań niekonwencjonalnych obyczajowo, spotykających się z dezaprobatą mieszkańców wsi [Nori, Farinella, 2020].

W przypadku edukacji – niezależnie od rozwoju jej na poziomie średnim również i na terenach wiejskich – z uwagi na efekt skali nie ma możliwości organizowania jej na poziomie wyższym w miejscowościach mających status inny niż średnie miasto. Znaczenie kształcenia jako głównego czynnika warunkującego decyzję o niepowracaniu do rodzinnej miejscowości wzmacnia częsty brak na obszarach wiejskich miejsc pracy dla osób z wykształceniem wyższym lub nawet średnim. Problemu tego nie zmienia nawet wprowadzenie kształcenia (częściowo) on-line z uwagi na niedorozwój lokalnych rynków pracy.

---

¹ Niniejsze opracowanie stanowi fragment raportu na temat przemian demograficznych i przyszłości terenów wiejskich przygotowanego dla European Parliament European Conservatives and Reformist Group.

Problem niedopasowania wykształcenia, kompetencji i aspiracji zawodowych oraz możliwości stwarzanych przez lokalne rynki pracy szczególnie mocno widoczny jest w przypadku kobiet [Ní Laoire, Stockdale, 2016]. Przyczyną jest relatywny brak miejsc pracy dla kobiet na obszarach wiejskich, gdzie zdecydowanie łatwiej dostępne są stanowiska pracy w bardziej tradycyjnych gałęziach gospodarki – rolnictwie, rzemiośle i innych usługach materialnych – zdominowanych przez mężczyzn. Patrząc na duży udział kobiet z wyższym wykształceniem pracujących w sektorze publicznym, znaczącym czynnikiem deficytu miejsc pracy dla kobiet jest zazwyczaj częściej niż na terenach miast występujący niedorozwój usług społecznych. Trzeba zaznaczyć, iż częściowo ów niedorozwój jest rezultatem konieczności uwzględniania przy produkcji tego typu usług efektu skali. W rezultacie występuje wśród kobiet większa niż w przypadku mężczyzn skala emigracji, prowadząca do nierównowagi na lokalnych rynkach małżeńskich, pogłębiająca brak zastępowalności pokoleń. Dodatkowo, jako czynnik wzmacniający emigrację młodych kobiet wymieniana jest występująca na szczególnie tradycyjnych obszarach wiejskich tendencja do budowania oczekiwań odnośnie do powielania tradycyjnych ról społecznych przypisanych kobietom i mężczyznom, co w sytuacji występowania rozbieżności pomiędzy własnymi oczekiwaniami a doświadczeniami życia w środowisku sprzyjającym zachowaniom dyskryminującym, wykluczającym, czy wręcz opresyjnym, dodatkowo zachęca do zmiany zamieszkiwania.

Wspomniany powyżej niedorozwój usług społecznym bywa przyczyną wyjazdu osób, które po zakończeniu edukacji zdecydowały się na powrót do rodzinnej miejscowości. Doświadczenia hiszpańskie wskazują, że decyzje o emigracji z terenów wiejskich wśród trzydziestolatków są często powiązane z niską oceną dostępności i jakości usług społecznych ukierunkowanych na potomstwo emigrantów. W takim przypadku w trosce o wychowanie i wykształcenie własnych dzieci osoby we wczesnych stadiach życia rodziny prokreacji podejmują decyzje o zmianie miejsca zamieszkiwania, choć w takim przypadku preferowane są przemieszczenia do pobliskich miast średniej wielkości.

Patrząc na powyższe uwarunkowania decyzji o opuszczeniu miejsca przyjsia na świat, kluczowym czynnikiem wydaje się jakość życia definiowana w kategoriach umożliwiającej rozwój bez samoograniczeń konsumpcji, gdzie i konsumpcja i samoograniczenia rozumiane są szeroko. Konsumpcja uwzględnia dostęp do dobrej jakości usług społecznych, samoograniczenia odnoszą się do narzuconego środowiskiem fizycznym i społecznym sposobu życia. Jeśli uznać – jak robią to niektórzy badacze [Nori, Farinella, 2020] – że migracje oznaczają zachowanie prowadzące do większej swobody wyboru, emigracja młodych Europejczyków z obszarów wiejskich jest wskazówką odnośnie do niskiej oceny stojących przed nimi możliwości.

3. Zwiększanie liczby urodzeń na obszarach wiejskich

Tradycyjnie ludność wsi i małych miast posiadała większą liczbę potomstwa w porównaniu z ludnością miast, co odzwierciedlało niższą aktywność zawodową kobiet tam mieszkających, ich niższe wykształcenie i niższe koszty alternatywne posiadania dzieci. Ostatnie lata są okresem, gdy różnice pomiędzy dzietnością w miastach i na wsi zmniejszają się [European Commission ..., 2020, Eurostat, 2020], w tym i w przypadku dużych i wielkich miast. W szeregu państw to ludność miejska – a nawet wielkomiejska – odznacza się wyższą dzietnością. Wynika to w różnych częściach kontynentu z różnych przyczyn. W krajach Europy Zachodniej jest to w dużym stopniu związane z koncentracją imigrantów spoza UE i ich dorosłych potomków, charakteryzujących się wyższą – w stosunku do ludności autochtonicznej – skłonnością do posiadania potomstwa w większych ośrodkach miejskich. W krajach Europy Środkowej wynika to z opóźnionego w stosunku do ludności miast procesu zmiany wzorca życia rodzinnego, co przejawia się zarówno nowym podejściem do liczby potomstwa, jak i wyraźnym odraczaniem decyzji prokreacyjnych.

Zwiększanie dzietności w warunkach wiejskich zazwyczaj utożsamiane bywa z zapewnieniem dostępu do dobrych jakościowo i dostępnych ekonomicznie i przestrzennie usług opiekuńczych,

wychowawczych i edukacyjnych, tj. skierowanych na rodziny z małymi dziećmi. Coraz większe zrozumienie ma jednak i podejście dostrzegające jako ważny czynnik sprzyjający depopulacji – poprzez uniemożliwianie wystąpienie większej liczby urodzeń – wzmiankowany wcześniej niedostatek młodych kobiet zamieszkujących tereny wiejskie wynikający z ich emigracji. Stąd też – myśląc o zwiększeniu liczby urodzeń na terenach wiejskich – warto pomyśleć o działaniach zmierzających do zmniejszenia znaczenia czynników wypychających zamieszkującą tam młodzież.

Pozytywny wpływ na dietność ma praca on-line, ułatwiająca godzenie pracy zawodowej z opieką nad małym dzieckiem, choć w takim przypadku pojawia się pytanie o wpływ tego czynnika w zależności od pozycji zawodowej (zawód, stanowisko pracy), patrząc na zdecydowanie częstsze wykonywanie tego typu pracy w warunkach elastyczności czasu wykonywania obowiązków zawodowych przez kobiety z wykształceniem wyższym [Billari i wsp., 2019]. Niemniej, czynnik ten w kontekście wzmiankowanego dalej wpływu upowszechniania się pracy on-line na wybór miejsca zamieszkiwania może również prowadzić do poprawy sytuacji demograficznej obszarów wiejskich.

4. Zwiększanie napływu wewnętrznego na obszary wiejskie

W języku angielskim pojawia się niekiedy termin *counter-urbanisation* jako opis zjawiska osiedlania się na terenach wiejskich mieszkańców miast na terenach na tyle odległych, aby nie była to składowa suburbanizacji, aby towarzyszyła jej dekoncentracja ludności. W przypadku chęci wykorzystywania migracji wewnętrznych do zmniejszania problemów demograficznych terenów wiejskich zdawać sobie należy sprawę ze specyfiki tej grupy przemieszczeń. Pomijając te wywołane czynnikami rodzinnymi (tj. zamieszkiwanie z nowym partnerem, powrót do rodziców, przeprowadzka na starość do dzieci), są one umotywowane głównie dwojako: chęcią poprawy sytuacji zawodowej lub sytuacji mieszkaniowej. Ta pierwsza motywacja prowadzi z reguły do migracji na większą odległość niż ta druga [Ní Laoire, Stockdale, 2016]. Stąd też trudno oczekiwać, aby chęć poprawienia warunków mieszkaniowych prowadziła do pojawienia się wyraźnej gotowości do osiedlania się na terenach oddalonych od większych miast². Dodatkowo, siła bodźców związanych z chęcią zmiany pracy obniża się wraz z wiekiem, podczas gdy narasta znaczenie czynników związanych z poprawą warunków mieszkaniowych i jakości życia.

W ostatnich dekadach następuje jednak powolna zmiana wspomnianego powyżej modelu przemieszczeń, co powiązane jest i z postępującą popularnością pracy on-line, której poświęcony będzie dalszy punkt, jak i ze swoistą demokratyzacją przemieszczeń na wieś. Oprócz dwóch dominujących w przeszłości grup migrantów – osób z klasy średniej, osiedlających się na wsi w celu korzystania z poprawy jakości życia, oraz reemigrantów powracających w rodzinne strony po przejściu na emeryturę – pojawiają się i inne szczególne podkategorie: artyści i inne osoby z „klasy kreatywnej” [Ní Laoire, Stockdale, 2016], imigranci z innych krajów [Hedberg, Haandrikman, 2014], czy w warunkach zamieszkiwania w miastach przemysłowych osoby poszukujące na wsi pracy.

W przypadku wspomnianych powyżej migracji powrotnych głównymi czynnikami jest formowanie rodziny i zamieszkiwanie z nowym partnerem lub poszukiwanie lepszych warunków lokalowych w przypadku posiadania dzieci, opieka nad starzejącymi się rodzicami, zerwanie dotychczasowego związku lub przejście na emeryturę. W ich przypadku najważniejszym czynnikiem warunkującym wystąpienie jest wysokiej jakości więź z pozostałymi w miejscu pochodzenia krewnymi. Czynnik ten może być wzmacniany w czasach kryzysów ekonomicznych brakiem/niepewnością pracy i niskimi dochodami (vide przykład Grecji z okresu kryzysu finansowego [Gkartzios, 2013]).

---

² Zwłaszcza jest to istotne w przypadku osób dojeżdżających do pracy, myślących o założeniu rodziny. Jak pokazują badania, pojawienie się potomstwa nie ma wpływu na pracę mężczyzny, w tym i na jego czas dojazdu, podczas gdy w przypadku kobiet – zainteresowanie jak największym skróceniem czasu poza domem – jest czynnikiem wpływającym na decyzje o zmianie miejsca pracy w celu zmniejszenia czasu dojazdów [Čipin i wsp., 2020].

5. Zamieszkiwanie na terenach wiejskich dzięki rozwojowi pracy on-line

Inna potencjalną możliwością przeciwdziałania depopulacji wsi jest skorzystanie z upowszechniania się pracy on-line i niższych w stosunku do zamieszkiwania na terenie miasta – zwłaszcza dużego – kosztów utrzymania, a zwłaszcza dostępu (tj. zakupu i wynajęcia) do mieszkania. Jednakże zdawać sobie należy ze specyfiki takiej pracy.

Po pierwsze, niejednokrotnie nie jest to praca w 100% on-line. Realizowana jest najczęściej w formie projektów, wymagających co kilka dni spotkań bezpośrednich, choćby w celach integracji zespołu współpracowników. Konieczność dojazdu raz, czy dwa razy w tygodniu sprawiać będzie, że preferowane będzie osiedlanie się albo na terenach nieodległych od większych miast, albo wzdłuż dróg umożliwiających dojazd w czasie do 2 h w jedną stronę do miejsca pracy.

Po drugie, praca on-line wymaga dobrej jakości stałych połączeń internetowych, a tymczasem na terenach wiejskich UE w 2018 dostęp do szerokopasmowego Internetu miała mniej niż połowa gospodarstw domowych zamieszkujących wieś [European Commission ..., 2020]. Zatem upowszechnienie się tego rozwiązania wymagałoby dużych nakładów finansowych. Koszty te będą wyższe, niż wynikałoby to z ekstrapolacji dotychczas wydanych środków, albowiem obecnie podłączone są głównie gospodarstwa o korzystnej lokalizacji, tj. położone w skupiskach ludzkich. Tymczasem koszt instalacji odpowiedniej infrastruktury, aby mogły korzystać z niej również osoby mieszkające w budynkach znajdujących się w rozproszeniu, jest zdecydowanie wyższy.

Po trzecie, pracę on-line wykonują głównie osoby pracujące w usługach niematerialnych i administracji publicznej, a zatem osoby o relatywnie wysokich kompetencjach i wykształceniu, dla których – zwłaszcza w przypadku posiadania potomstwa – ważnym czynnikiem doboru miejsca zamieszkiwania jest dostęp do wysokiej jakości usług społecznych, np. edukacji dzieci. Jak wcześniej wspomniano, niska jakość usług z zakresu edukacji jest czynnikiem zniechęcającym rodziców do zamieszkiwania na danym terenie, stąd też ten czynnik zapewne będzie stanowić przeszkodę w podejmowaniu decyzji o osiedlaniu się na peryferyjnych terenach wiejskich.

Po czwarte, innym utrudniającym imigrację na tereny wiejskie na dużą skalę jest kwestia odmiennej obyczajowości i stylu życia potencjalnych imigrantów i autochtonów. O ile nowe formy życia rodzinnego – z wyłączeniem może związków tej samej płci – nie wywołują już ostracyzmu, o tyle można podejrzewać, iż większość osiedlających się może z punktu widzenia tożsamości słabo integrować się społecznie i towarzysko z ludnością rodzimą. Zatem w takim przypadku zamieszkiwanie na wsi nie będzie oznaczało angażowania się w życie lokalnej społeczności.

6. Wykorzystanie imigrantów spoza UE do zasiedlania obszarów wiejskich

Innym możliwym rozwiązaniem jest wykorzystanie napływu imigracyjnego do UE do zasiedlania obszarów wiejskich, choć w politykach UE i państw członkowskich wątek ten zazwyczaj jest pomijany lub traktowany marginalnie [Labianca, Navarro Valverde, 2019]. W tym przypadku jednak zadawać sobie należy sprawę z tego, iż z uwagi na konkurencję cenową i chęć cięcia kosztów prowadzący działalność rolniczą są zainteresowani wynajmowaniem taniej i elastycznej siły imigracyjnej roboczej. Z jednej strony, praca na obszarach wiejskich oznacza dostęp do tańszych zasobów (mieszkanie, żywność, usługi materialne i niematerialne), możliwość uzyskania pracy nawet w sytuacji niskich kwalifikacji zawodowych i językowych oraz mniejszą widoczność pracy, a zatem i możliwość podejmowania jej przez osoby o nieuregulowanym statusie prawnym, w mniej sformalizowany lub nawet w nielegalny sposób. Z drugiej jednak należy zdawać sobie sprawę z tego, iż jest to bardzo często praca sezonowa, stąd też i duża mobilność przestrzenna takich pracowników najemnych, a na dodatek niezwiązana w przypadku pracy niezarejestrowanej z uzyskaniem uprawnień socjalnych. W efekcie podstawowy praktyczny problem związany z osiedlaniem się imigrantów spoza UE odnosi się do tego, jak przekształcić pracowników, w mieszkańców, a przede wszystkim w obywateli wżytych w lokalną społeczność [Nori, Farinella, 2020].

Popyt na pracę w rolnictwie i bardziej tradycyjnych branżach gospodarki (rzemiosło, usługi materialne) jest z definicji wyższy w przypadku mężczyzn niż kobiet. Niemniej są one ważnym elementem rynku pracy, wykonując prace domowe i opiekując się dziećmi i innymi osobami zależnymi, a zatem uzupełniając niedobór usług społecznych na terenach wiejskich, co niekiedy umożliwia wykonywanie pracy zawodowej członkom rodzin [Nori, Farinella, 2020].

W niektórych obszarach Europy pojawia się napływ imigrantek stających się małżonkami prowadzących rolników [Hedberg, Haandrikman, 2014]. Być może jest to rozwiązanie, które – z uwagi na wzmiankowaną wcześniej dysproporcję płci w wieku 20-35 lat – powinno być promowane i wspierane, poprzez np. finansowanie stron internetowych ułatwiających znalezienie partnerki/partnera spoza UE.

7. Posiadanie drugich domów

Inną możliwością, przynajmniej okresowego, zasiedlenia obszarów wiejskich jest promowanie dostępu do drugich domów. W ten sposób można wykorzystać istniejące na obszarach poddanych depopulacji domostwa i infrastrukturę techniczną, choć zapewne w celu przyciągnięcia nowych czasowych mieszkańców niezbędna byłaby w wielu miejscach jej rozbudowa. Choć okresowi mieszkańcy przyczyniają się do wzrostu popytu na dobra i usługi na danym terenie oraz płacą podatki lokalne związane z posiadaniem nieruchomości, zdawać sobie należy sprawę z pewnych niedogodności związanych z takim modelem rozwoju. Wizyty w drugich domach – pomijając osoby w wieku emerytalnym – są skoncentrowane w relatywnie wąskich przedziałach czasu, przedziałach definiowanych zarówno z punktu widzenia roku (okres wakacji, okolice dni świątecznych), jak i tygodnia (weekendy). Stąd też wzrost korzystania z drugich domów przekłada się na nierównomierne w skali roku i tygodnia zapotrzebowanie na usługi i handel, wzmacniając ważność pracy w nietypowym okresie (weekendy, święta, wakacje), co może nie być traktowane jako interesujący model pozyskiwania środków do życia dla wielu młodych przedsiębiorców i pracowników zamieszkujących na terenach wiejskich (choćby z uwagi na ograniczenie kontaktu z własnymi, uczęszczającymi do szkoły dziećmi lub niemożność spędzania z nimi urlopów).

W skali kilkunastu państw UE posiadanie drugich domów najbardziej rozpowszechnione jest w Grecji (32,8%), Polsce³ (25,1%) i Hiszpanii (20,4%), zaś najmniej w Niemczech (5,4%). W ramach 16 przebadanych państw (15 z UE i Turcja) co szósta dorosła osoba (15,6%) była właścicielem drugiego domu [At home in Europe, 2015], przy czym dominowało posiadanie drugiego miejsca zamieszkiwania w kraju ojczystym (94,8% wobec 9,2% osób posiadających dom poza krajem⁴). Najczęściej posiadający drugi dom deklarują korzystanie z niego jedynie w czasie urlopów (34%) lub weekendów (24%), co piąty (19%) spędza tam pewną część roku, zaś dla 9% jest to miejsce pracy.

Bardziej szczegółowe badania odnoszące się do drugich domów we Francji wskazują, iż są one przede wszystkim posiadane przez mieszkańców większych miast (z ludnością powyżej 200 tys.) pochodzących z klasy średniej lub wyższej. Pomijając charakteryzującą się najwyższym poziomem dwudomowości młodzież, w przypadku której 2 miejsca zamieszkiwania związane są z pobieraniem nauki, w wieku 30-40 lat drugi dom posiada 9-10% ludności, zaś najwyższy odsetek odnotowywany jest wśród sześćdziesięciolatków (13%). Drugi dom najczęściej ulokowany jest w departamencie, w którym dana osoba się urodziła i najczęściej jest efektem odziedziczenia nieruchomości po rodzicach lub dziadkach. Najbardziej efektywnie korzystanie z drugiego domu deklarują osoby w wieku

³ Patrząc na metodologię przywołanego badania, w przypadku Polski tak wysoki poziom związany jest z zakwalifikowaniem jako drugiego domu domków na d. działkach pracowniczych.

⁴ Suma tych dwóch możliwości jest większa niż 100% z uwagi na możliwość posiadania więcej niż jednej dodatkowej nieruchomości.

emerytalnym, wśród których w zależności od wieku 20-25% spędza w drugim domu po kilka miesięcy w roku [Imbert i wsp., 2014].

Intrygującym zagadnieniem jest możliwość wykorzystania drugich domów w przypadku obszarów podlegających szybkiej depopulacji na terenie Europy Południowej jako sposobu spędzania okresu zimowych, niekorzystnych warunków atmosferycznych przez starszych mieszkańców Europy Zachodniej i Północnej. W Hiszpanii, najpopularniejszej destynacji, przebywa obecnie ok. 190 tys. osób w wieku 65+, pochodzących głównie z Wielkiej Brytanii⁵ (43%) i Niemiec (14%). Tym, co warto zaznaczyć, jest fakt obserwowanego rozszerzania obszaru wybieranego przez osiedlających się seniorów z terenów bezpośrednio nadmorskich na tereny coraz bardziej wchodzące w głąb krajów Europy Południowej⁶ [Edigi i wsp., 2020]. Takie – choćby czasowe – osiedlanie się jest o tyle korzystne, iż posiada antycykliczny charakter – w przypadku osiedlenia na stałe z definicji, w przypadku z kolei czasowego korzystania z domu/mieszkania ma to miejsce w miesiącach zimowych, o mniejszym ruchu turystycznym. Jednak zdawać sobie należy sprawę, iż dwudomowość w takim przypadku wpływa na znaczne podwyższenie się cen nieruchomości na terenach atrakcyjnych rekreacyjnie, co z kolei może oznaczać wycofywanie się części osób z tradycyjnej działalności rolniczej z uwagi na wyższą zyskowność przeznaczenia budynków mieszkalnych czy potencjalnych działek budowlanych na inne cele.

Kończąc niniejszy wątek, zaznaczyć należy, iż drugie domy to rozwiązanie połowiczne, a na dodatek – pomijając sytuacje dziedziczenia nieruchomości na wsi przez mieszkańców miast, którzy w młodości wyemigrowali – odnoszące się do obszarów wiejskich o sporym potencjale rekreacyjnym, turystycznym i krajobrazowym. Stąd też jako świadoma strategia przeciwdziałająca depopulacji wsi może być z sukcesem stosowana jedynie na specyficznych obszarach, o dużym potencjale turystyczno-rekreacyjnym. Na dodatek w przypadku dominujących w grupie wieku produkcyjnego krótkich wyjazdów weekendowych i okołoswiątecznych ważnym czynnikiem warunkującym zainteresowanie takim miejscem jest czas dojazdu, co prowadzi do preferowania obszarów wiejskich położonych albo niedaleko od większych miast, albo zlokalizowanych wzdłuż autostrad i tras szybkiego ruchu.

8. Podsumowanie

Kończąc niniejsze opracowanie, warto jednoznacznie powiedzieć, że jakakolwiek długookresowa wizja rozwoju obszarów wiejskich z punktu widzenia zachodzących i spodziewanych przemian ludnościowych musi zakładać uprzednie odpowiedzi na kilka podstawowych pytań:

- 1) Czy w warunkach przewidywanego zmniejszania się w najbliższych dekadach liczby ludności większości krajów UE zasadne jest podejmowanie prób stabilizacji liczby ludności zamieszkującej na wsi?
- 2) Czy starania takie powinny odnosić się do ogółu obszarów wiejskich, czy też tylko do „obszarów rojujących”, tj. takich obszarów, które z uwagi na położenie i wartości przyrodnicze, krajobrazowe, rekreacyjne odznaczają się wyższym prawdopodobieństwem sukcesu interwencji?
- 3) Czy w przypadku nieograniczania się do „obszarów rojujących” stosować jako zasadę stosowanych działań ideę compact growth, tj. ograniczeń działań (przede wszystkim inwestycji) do lokalnie najgęściej zaludnionych obszarów, przede wszystkim do większych wsi i do

---

⁵ Skądinąd dominacja Brytyjczyków – widoczna zarówno w Hiszpanii, jak i Włoszech, czy południowej Francji – wskazuje na możliwe w warunkach Brexitu w najbliższych latach zmniejszenie się skali imigracji – czasowej, a przede wszystkim stałej – osób starszych.

⁶ Współwystępuje to ze zjawiskiem ucieczki z krajów Europy Północnej uboższych emerytów, którzy w niższych cenach wynajmu mieszkania (brak ogrzewania domu), kosztów życia, bardziej przyjaznego klimatu zmniejszającego skalę problemów zdrowotnych widzą możliwość poprawy warunków bytowych [Repetti i wsp., 2018].

miasteczek umożliwiających wytworzenie wystarczająco dużego rynku dla konsumentów, aby się samodzielnie utrzymać?

4) Czy ze względów strategicznych zwracać, czy nie, szczególną uwagę na peryferyjnie położone tereny wiejskie leżące na terenach wzdłuż granic zewnętrznych UE?

5) Jak wykorzystać opuszczone obszary wiejskie? Zalesiać? Pozostawiać do naturalnego rozwoju?

Jak łatwo się domyślać, odpowiedzi na powyższe pytania będą zróżnicowane na poziomie państw członkowskich, a i w ich ramach na poziomie regionalnym, stąd też i działania podejmowane przez UE muszą umożliwiać uwzględnienie krajowej i regionalnej specyfiki obszarów wiejskich. Choć wielu interesariuszy sugeruje wprowadzenie do unijnej terminologii jasno zdefiniowanego pojęcia obszaru wyludniającego się (*depopulated areas*) lub obszaru o poważnych i trwałych problemach (*territories with severe and permanent handicaps*), dążąc do wpisania – jako jednego z celów wykorzystania funduszy strukturalnych – wsparcia dla takich terenów, zasadne byłoby zbudowanie takiej operacyjnej definicji po uprzednim odpowiedzeniu na powyższe pytania.

Przedstawiony w niniejszym opracowaniu przegląd podejść do kwestii oddziaływania na liczbę ludności wyludniających się obszarów wiejskich wskazuje na ważność kilku kluczowych instrumentów, które

w pierwszej kolejności powinny być uwzględniane w działaniach władz publicznych. Po pierwsze, dostęp do usług publicznych i społecznych o odpowiednio wysokiej jakości dla ludności interesujących nas terenów jako podstawowy czynnik neutralizujący wpływ różnic poziomu rozwoju gospodarczego. Po drugie, dostęp do odpowiedniej jakości mieszkań o odpowiednich kosztach utrzymania (w tym przypadku rodzi się pytanie, w jakim stopniu dostęp do infrastruktury – kanalizacji, źródeł energii itp. – jest sprawą prywatnych właścicieli, a w jakim jest definiowany jako dostęp do usług publicznych)⁷. Po trzecie, dostęp do usług telekomunikacyjnych jako zarówno warunek dywersyfikacji gospodarczej terenów wiejskich, jak i zapewnienia właściwych warunków życia oraz braku wykluczenia cyfrowego⁸. Po czwarte, działania na rzecz utrzymania kapitału ludzkiego i przedsiębiorczości – działania na rzecz zatrzymania na terenach wiejskich i przyciągnięcia na nie osób o wysokim poziomie kwalifikacji⁹, gotowych do otwierania własnej działalności gospodarczej.

Zróżnicowanie sytuacji obszarów wiejskich w poszczególnych państwach członkowskich sprowadza konieczność delegowania odpowiedzialności za operacjonalizację tych działań dla władz krajowych, regionalnych i lokalnych, które najpełniej są w stanie zbudować instrumenty o charakterze wzmacniającym gospodarki i społeczeństwa zamieszkujące dane obszary wiejskie dopasowane do konkretnej, lokalnej sytuacji.

Literatura

- At home in Europe. A Re/Max Report, 2015, <http://www.at-home-in-europe.eu/home-life/europe/most-people-have-their-secondary-residence-in-their-home-country>
- Billari, F., Giuntella, O., Stella, L., 2019, Broadband Internet, Fertility and Work from Home, "Sociological Insights for Development Policy", 4(1): 1-2.
- Bock B. B., Osti G., Ventura F., 2016, Rural Migration and New Patterns of Exclusion and Integration in Europe, [w:] Mark Shucksmith, David L. Brown, Neil Argent, Bettina B. Bock, Lynda Cheshire, David Freshwater, Geoffrey

⁷ Cele powyższe można realizować jednocześnie. Przykładowo, programy wzmacniania atrakcyjności zatrudnienia w sektorze usług społecznych mogą bazować na ułatwionym dla osób podejmujących pracę dostępie do mieszkania, co ułatwia zagospodarowanie opuszczonych domostw.

⁸ W takim przypadku ponownie można łączyć różne cele, np. proponować usługi społeczne w formie e-usług. Rodzi się jednak samoistne pytanie o możliwość upowszechniania się e-usług w sytuacji dużego zaawansowania starości demograficznej na terenach depopulacyjnych.

⁹ W czym pomóc może rozwój usług społecznych jako miejsce zatrudniania osób o wysokich kompetencjach i kwalifikacjach.

- Lawrence, Katrina Rønningen, Kai A. Schafft, Sally Shortall (red.) Routledge International Handbook of Rural Studies, Routledge
- Čipin I., Klüsener S., Recaño J., Ulceluse M., 2020, A Long-Term Vision for the Development of Rural Areas in Europe. Insights from demography, "Population and Policy", No 27, September, <https://population-europe.eu/policy-brief/long-term-vision-development-rural-areas-europe>
- Delgado Viñas C., 2019, Depopulation Processes in European Rural Areas: A Case Study of Cantabria (Spain), "European Countryside", 11(3), DOI: [10.2478/euco-2019-0021](https://doi.org/10.2478/euco-2019-0021)
- Eberhardt P., 1989, Regiony wyludniające się w Polsce, „Prace Geograficzne”, nr 148, IGiPZK PAN, Warszawa, http://rcin.org.pl/igipz/Content/711/Wa51_5330_r1989-nr148_Prace-Geogr.pdf
- Egidi G., Quaranta G., L. Salvati, F. Gambella, E. M. Mosconi, A. Giménez Morera, A. Colantoni, 2020, Unraveling Causes and Consequences of International Retirement Migration to Coastal and Rural Areas in Mediterranean Europe, "Land", 9, 410; doi:10.3390/land9110410
- ESPON, bd, Shrinking rural regions in Europe. Towards smart and innovative approaches to regional development challenges in depopulating rural regions, <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf>
- European Commission Report on the Impact of Demographic Change, 2020, https://ec.europa.eu/files/demography_report_2020_n
- Eurostat, 2020, Regional yearbook 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-ha-20-001>
- Flaga M., 2019, Model przemian demograficznych w regionach wyludniającej się Polski na przykładzie województwa lubelskiego, Wyd. UMCS, Lublin
- Gawłowski R., 2018, *Partycypacja społeczna – między tradycją a nowymi możliwościami*, NIST, „Opinie i Analizy”, nr 33,
- Gkartzios M., 2013, 'Leaving Athens': Narratives of counterurbanisation in times of crisis. "Journal of Rural Studies", 32, 158–167
- Hedberg C., Haandrikman K., 2014, Repopulation of the Swedish countryside: Globalisation by international migration. "Journal of Rural Studies" 34, 128–138
- Imbert Ch., Deschamps G., Eva Lelièvre E., Catherine Bonvalet C., 2014, Living in two residences: mainly before and after working life, "Population and Societies", nr 507, <https://www.ined.fr/en/publications/editions/population-and-societies/>
- Johnson, K. M., Lichter, D. T., 2019, *Rural Depopulation: Growth and Decline Processes over Century the Past*. "Rural Sociology", vol. 84(1), 3–27. DOI: [10.1111/ruso.12266](https://doi.org/10.1111/ruso.12266)
- Kantor-Pietraga I., 2014, *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*, Wyd. UŚ, Katowice
- Katsarova I. (red.), 2008, *Regiony wyludniające się: nowy paradygmat demograficzny i terytorialny. Studium*, Parlament Europejski, Bruksela, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/pe408928_ex_/pe408928_ex_pl.pdf
- Labianca M., Navarro Valverde F., 2019, *Depopulation and aging in rural areas in the European Union: practices starting from the LEADER approach*, [w:] Cejudo E., Navarro F., *Despoblación y transformaciones sociodemográficas de los territorios rurales: los casos de España, Italia y Francia*, DOI: [10.1285/i26113775n3p223](https://doi.org/10.1285/i26113775n3p223)
- Margaras V., 2019, *Demographic trends in EU regions*, European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633160/EPRS_BRI\(2019\)633160_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633160/EPRS_BRI(2019)633160_EN.pdf)
- Martinez-Fernandez C., Kubo N., Noya A., Weyman T. (eds.), 2012, *Demographic change and local development: Shrinkage, regeneration and social dynamics*, Paris, OECD
- Martinez-Fernandez C., Weyman T., van Dijk J. (eds.), *Demographic Transition, Labour Markets and Regional Resilience*, Springer, Cham 2017
- Mulder, C. H., Lundholm, E. & Malmberg, G., 2020, *Young adults' return migration from large cities in Sweden: The role of siblings and parents*. "Population, Space and Place", First Online (02 July 2020). <https://doi.org/10.1002/psp.2354>
- Ní Laoire C., Stockdale A., 2016, *Migration and the Life Course in Rural Settings*, [w:] M. Shucksmith, D. L. Brown, N. Argent, B. B. Bock, L. Cheshire, D. Freshwater, G. Lawrence, K. Rønningen, K. A. Schafft, S. Shortall (red.), *Routledge International Handbook of Rural Studies*, Routledge
- Nori M., Farinella D., 2020, *Migration, Agriculture and Rural Development*, IMISCOE Short Reader, Springer, <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-42863-1>

- Pinilla V., Sáez L. A., 2020, *Rural depopulation in Spain: Genesis of problem and innovative policies*, Centre for Studies on Depopulation and Development of Rural Areas, http://sspa-network.eu/wp-content/uploads/Informe-CEDDAR-def-1_EN-GB-1.pdf
- Repetti M., Phillipson Ch., Calasanti T., 2018, *Retirement Migration in Europe: A Choice for a Better Life?*, Sociological "Research Online", <https://doi.org/10.1177/1360780418782243>
- Szukalski P., 2017, *Depopulacja – konsekwencje dla rynku pracy*, „Rynek Pracy”, nr 1, 11-19, <https://www.ipiss.com.pl/kwartalnik-rynek-pracy/rynekpracynr1-160-2017>
- Szukalski P., 2019, *Depopulacja – wybrane konsekwencje dla lokalnej polityki społecznej*, „Polityka Społeczna”, nr 10, 10-15
- Towards a long-term vision of rural areas. Contributions of Euromontana for Vice-President Šuica May 2020
- Wesołowska M., 2018, *Wsie zanikające w Polsce. Stan, zmiany, modele rozwoju*, Wyd. UMCS, Lublin
- Zarządzanie rozwojem miast o zmniejszającej się liczbie mieszkańców (w kontekście perspektywy finansowej 2014 – 2020)*, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2013, http://senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/public/k8/agenda/seminaria/2013/130301/zarzadzanie_rozw_mias.pdf